

Károly Krisztina & Fóris Ágota (szerk.)
New Trends in Translation Studies. In Honour of Kinga Klauďy
 [Új irányzatok a fordítás tanulmányozásában. Klaudy Kinga – Festschrift]
 Akadémiai Kiadó:
 Budapest, 2005. 218 p.

A magyar fordítástudomány határokön túlmutató eseménye volt 2005-ben a *New Trends in Translation Studies. In Honour of Kinga Klauďy* című tanulmánykötet megjelenése, hiszen az elmélyült kutatásokra épülő autentikus tanulmányok világnyelveken, túlnyomó többségükben angolul íródtak. Még nagyobb olvasóközönségre tarthatott volna számot a kiadvány, ha az angol nyelvű közlemények téziseit egy nem-angol világnyelven (francia, német, orosz, spanyol stb.) kérték volna be a szerkesztők. Nemes gesztus lett volna ez a nyelvek egyenlőségének európai eszméje, a Klaudy Kinga által képviselt „Transferre necesse est” gondolat, valamint a széleskörű hozzáférhetőség számára egyaránt.

A szerkesztők főleg magyar szakembereket hívtak meg tanulmánygyűjteményükbe, de cseh, finn, dán, német, spanyol kutatóhelyek „transzlatológusai” is képviseltetik magukat, a szerzők nemzeti hovatartozása pedig még tovább fokozza a szerzőgárda sokszínűségét. A témák köre ugyancsak jó benyomást gyakorol az olvasóra. Többen a napjainkban is intenzíven formálódó fordítástudomány fogalmi-terminológiai problémáin dolgoznak. Mások a fordításelemzés (hermeneutikai elemzés, tautilógikus elemek, lexéma-gyakoriság), a fordítóképzés, valamint a számítógépes fordítás és szövegfeldolgozás gondolatkörét gazdagítják. Végül majd az olvasó dönti el, a kötetben ténylegesen mennyi az „új trend”, és mennyi a létező paradigmákon belüli új vagy újszerű gondolat. Ugyancsak itt kell megemlékeznünk az esztétikumról, hiszen ilyen értelemben is vonzó szellemi terméket tartunk a kezünkben. A díszes keménykötés, a betűtípus, a színek,

a feltehetően aranyetszést mutató arányok alapján egyaránt elmondhatjuk, a könyvve méltán büszke az Akadémiai Kiadó.

Klaudy Kinga, akinek a laudáció-kötet szól, a nemzetközileg elismert transzlatológus-nyelvész, a magyarországi fordítástudomány és fordítóképzés megalapításának kiemelkedő és meghatározó alakja, a tekintélyes konferencia-szervező, három hazai szakfolyóirat alapító-főszerkesztője, kedves kollégánk és szeretetre méltó ember. Ezt nem csupán a *New Trends* belső borítóján látható fénykép mutatja kifejezően, hanem korábbi köszöntő kötete is (Dobos Csilla et al. „*Mindent fordítunk és mindenki fordít*”. *Értékek teremtése és közvetítése a nyelvészetben*. Szak Kiadó: Bp., 2005. 318 p.).

Az Előszót követően, „A nyelvészet jogainak védelmezője” című méltatásában Kiefer Ferenc osztja meg az olvasóval Klaudy Kinga, valamint a fordítástudomány iránt érzett szimpátiáját, elismerését. Mint mondja, egyes fordítástudományi körök ma is kételkednek a nyelvészet fordításelemleti relevanciáját illetően. Kiemeli, hogy ellentétben a kételkedőkkel, Klaudy Kinga a kezdetektől a fordításelemlet nyelvtudományi megalapozottságát vallja. Erről szól a jubiláns 1981-ben megvédett *Fordítás és aktuális tagolás* című kandidátusi értekezése, valamint az ezt követő évtizedek teljes munkássága. Ünnepeit kollégánk hitvallásában a fordítás az egyes nyelvek párok olyan interakciójaként tárul elénk, amely a kontrasztív vizsgálatok fényében korrekt képet ad a nyelvek tipológiai relevanciája, a kontextus szemantikai struktúrája, a fordítási folyamat diszkurzív, szövegyelvészeti, szociolingvisztikai és pszicholingvisztikai, „lingvokultúrológiai” és fordításpedagógiai aspektusairól egyaránt.

A könyv első része „A fordítás elmélete” címet viseli, Andrew Chesterman nyitja meg „Problémák a stratégiákkal” nevű tanulmányával. A szerző a tudományos, különösen a társadalomtudományi terminológiák tipikus „betegségével” veszi fel a harcot, amelyet akár a „szakkifejezések inflációjaként” is

apoztrofálhatnánk. A jelenség jól ismert az igényes kutató előtt. Arról van szó, hogy valamely tetszetős, tekintélyes szakkifejezést (Chesterman tanulmányában ilyen a „fordítói stratégia”) a szakmai nagyközönség, de maguk a tudomány felkentjei is szelvében-hosszában használni kezdenek. A „fordítói stratégia” végül így válik a „fordítási folyamat”, „fordítási technika”, „átváltás”, „fordítási módszer”, „transzformáció” stb. műszavak szinonimájává, ami természetesen nem szolgálja a tudomány előmenetelét (pp. 17–8). Chesterman végigköveti a probléma terminológiai, fogalmi, tipológiai, alkalmazási és pedagógiai oldalait, mielőtt megteszi megoldási javaslatát. Végkövetkeztetése szerint az egyes jelenségek pontosabb leírása, a terminusok számának optimalizálása lehetnének a terápia módzatai. Vizsgálatában az alábbi műszavak maradnak körön belül: „fordítási stratégia” (mint makroszöveg-szintű, átfogó koncepció), „fordítási mód(szer)” (olyan megfeleltetési típus, mint pl. a szó szerinti vagy szabad fordítás), „fordítási technika” (mint mikroszöveg-szintű átváltási művelet, pl. főnévnek igével történő megfeleltetése, explicitáció) stb. Jómagam a „fordítási taktikát” is bevonnám a vizsgálatba.

„Az explicitáció értelmezéséhez” című dolgozatában Anthony Pym ugyancsak a terminológia háza táján kíván rendet teremteni. Pym 1992-ben hallott először Klaudy Kingától az „explicitációs hipotézisről” (mely szerint a célszöveg explicitebb, mint a forrásszöveg), amely azóta majdhogynem fordítástudományi törvénné nőtte ki magát. Az explicitáció fogalmának definíciója 1958-ra datálódik: „a forrásnyelvben csupán impliciten jelen levő, de a kontextusból vagy szituációból levezethető információ megjelenítése a célnyelvben” (p. 30), aminek eredményeképpen a célszöveg redundánsabb lesz, mint a forrásszöveg. Úgy tűnik tehát, kétféle explicitálás létezik: amíg az egyik az eltérő nyelvi rendszerek, addig a másik a fordítási folyamatok következménye. Mivel azonban mindennemű explicitációt

a fordító hajt végre, érvel az angol szerző, ezért nem csupán statisztikai, hanem kognitív nyelvészeti szövegvizsgálatra is szükség van. Úgy véli, aggályos, hogy a redundancia pusztá ténye szemantikailag üres ismétlést tétel fel. Ha pedig ez így van, beszélhetünk-e egyáltalán explicitálásról? A továbbiakban Pym felhívja a figyelmet a fordításból/nem-fordításból keletkezett (ún. párhuzamos) célszöveg, ennek kapcsán pedig a kötelező/tetszőleges explicitálás oppozíciójára, majd hangsúlyozza, hogy a fordítói explicitálás/implicitálás aszimmetriát mutat (aszimmetria-hipotézis). Szerinte a fordítói explicitálást egy „kockázatkezelő modell” keretében célszerű elemezni. Ugyanis a (humán) fordító – szemben a fordító szoftverrel – olvasó-centrikus: arra törekszik, hogy kizárja a célszöveg érthetlenségének kockázatát. Végül is, a fordító a Grice-féle együttműködési maxima szellemében cselekszik. Nála az explicitáció nem más, mint a célszövegbe iktatott magyarázat. Ebben, s nem az egybevetett nyelvpár tipológiai eltéréseiben kell keresni az explicitálás fő okát – hangsúlyozza Anthony Pym.

Mintha csak a Pym-féle gondolatmenet folytatása volna Heltai Pál „Explicáció, redundancia, ellipsis és fordítás” című tanulmánya. Azzal a különbséggel, hogy utóbbi szerző az „ellipsis” műszót az implicitáció egyfajta szinonimájaként vagy altípusaként használja, elemzését pedig kiterjeszti a célszöveg mentális feldolgozhatóságára, érthetőségére is. Kiindulási pontként Heltai is a Blum-Kulka-féle explicitáció-hipotézist, valamint Klaudy és mások explicitáció-értelmezéseit használja fel, s arra következtet, hogy a célnyelvi explicitáció nem más, mint a forrásnyelvben (nyelvi) nem kódolt információ (nyelvi) kódolása, vagyis az explicitáció tulajdonképpen a hozzáadás egy fajtája (p. 46). Szakirodalmi hivatkozásokkal tarkítva kimondja, hogy az ellipsis (s a rá jellemző kétértelműség) „versus” explicitáció olyan oppozíciókkal vannak korrelációban, mint implicitáció/explicitáció (hozzáadás, behelyettesítés);

mély szerkezet/felszíni szerkezet, nyelvi/nemnyelvi kódoltság, nehezebb/könnyebb interpretálhatóság, nehezebb/könnyebb megértés (feldolgozhatóság). Megemlíti: a hozzáadás nem feltétlenül vezet explicitiséghez, továbbá, az explicitiség szűkíti a lehetséges fordításvariánsok körét. Heltai Pál tisztázandónak, problematikusnak tartja még az alábbiakat: az explicitálást, hozzáadást, érthetőséget szoros kapcsolatuk okán gyakran keverik egymással; az explicitiség nemcsak a célnyelvnek, hanem a forrásnyelvnek is jellemzője lehet; vajon igazolható-e, hogy az explicit szöveg könnyebben feldolgozható, mint az implicit szöveg?; a nyelvi szintektől (pl. mondat/szöveg) függően egyazon szerkezet lehet explicit vagy implicit jellegű is. Ezután a szerző három kérdés megvitatását javasolja: milyen relációban van a hozzáadás az explicitiséggel, milyen szerepet játszik a redundancia és az ellipsis a szöveg explicit jellegében, és vajon miért nehéz olvasni az explicit szövegeket? Megállapítja, hogy a hozzáadás önmagában nem jelent könnyebb feldolgozhatóságot (p. 49); az elliptikus szerkezetek a kontextustól függően könnyebben feldolgozhatók lehetnek (p. 50). A továbbiakban magyar–angol, angol–angol ekvivalens-párokat vizsgál (*Kék a szeme. – Her eyes are blue. John is a bachelor. – John is an adult male unmarried person.*) az explicitiség aspektusában. Az ezt követő részben, egy irodalmi mű fordítása tükrében az angol névmásrendszer magyar fordításai vannak terítéken. Mint várható volt, a konklúzió az, hogy a *he/she* oppozíció a magyar fordításban megköveteli a szereplők neveinek behelyettesítését, konkretizációját. Itt az eltérő nyelvi valóságtagolás fordítási konzekvenciáival van dolgunk csakúgy, mint az 51. lapon taglalt *brother – fivér: báty, öcs* lexémáknál. Utóbbi példák azonban más miatt is érdekesek. Itt a nyelvsvokás is szóhoz jut, ugyanis hiába ekvivalense a *fivér* a *brother*-nek, a magyar nyelvi úzus a *báty, öcs* szavaknak adja meg a prioritást. A szerző megállapítja, a redundancia lehet „uzuális”, vagyis „kötelező”, a fordításban viszont megjelenhet úgy is, mint

felesleges ismétlés. Kitér az egyes nyelvi szintekre (szó, mondat, diskurzus), a redundancia és az ellipsis grammatikai, szemantikai, pragmatikai funkcióira. A vizsgált probléma komplexitására, s talán Heltai stílusára is jellemző a következő idézet: „Az explicitáció növelheti a redundanciát, a redundancia pedig a megértést. Az explicitációnak azonban nem minden fajtája növeli a redundanciát, a fokozott redundancia pedig nem mindig javítja a megértést. Másrészt, az ellipsis általában megnehezíti a megértést, viszont, ha releváns információra utal, meg is könnyítheti azt.” (pp. 66–7). A dodonainak tűnő megfogalmazás, persze, a nyelv dialektikájának is tükörképe. A probléma ugyanis ennyire komplex. A szerző ezért nem is tekinti lezártnak a kutatást. Úgy látja, további autentikus vizsgálatok híján nem léphetünk tovább; bizonyító erejű eredményeket pedig csak a korpusznyelvészeti kutatásoktól várhatunk.

Cay Dollerup „Modellek és keretek a fordítástudomány szolgálatában” című írásának mondanivalója szerint sok eddig érvényes fordításelméleti modell ma már elavult. Ezek a modellek ugyanis abból az idealizált esetből indulnak ki, amikor egy adott célnyelvi szöveg adott fordító által adott olvasótábornak készül. Az elavultság további oka, hogy ezek a modellek egyrészt mindig konkrét tér-idő relációkra érvényesek, másrészt kizárólag indoeurópai nyelvpárookra épülnek. Gyakran feltételezik továbbá, hogy a fordító egyrészt mindentudó, másrészt pedig csakis tökéletes fordításokat készít. Az ilyen modellek aztán hibás következtetésekkhez vezetnek. Az újragondoláshoz a fordítási szituáció sokarcúságából kell kiindulni, ami megfelel a mai realitásoknak, a globalizációra épülő, multilingvalizmusból és multikulturalizmusból kiinduló fordításfilozófia kereteinek. A cikk második része részletezi a hagyományos felfogás (lásd Nida, Levý) szerinti fordítási képleteket, rámutatva azok „idealizált” jellegére, majd arról szól, hogyan kell kezelnünk hagyományos fogalmainkat a megváltozott körülmények között. Dollerup olyan pél-

dákat sorol fel, amelyek az általa javasolt pragmatikus megközelítést igazolják. Ilyenek a fordító-hallgatók tanfordításai (célszövegek pluralitása) vagy a többnyelvű (köztük magyar) használati utasítások. A globalizált világra jellemző, hogy a fordítóknak, akik rendszerint csapatban s nem egyedül dolgoznak, rendkívül rövid idő alatt berendezések, árucikkek leírását, használati utasítását, felhasználói kézikönyveket kell prezentálniuk; a fordító-team gyakran nem ismeri az eredeti szöveget vagy szövegösszefüggést; ráadásul a forrásszöveg (a fordítók tudtán kívül) gyakran megváltozik; a korrektor pedig, aki nem ritkán szintén nem ismeri a forrásszöveget, mindössze a célszöveg gördülékenységét ellenőrzi. Dollerup fordítási kerete tehát a pragmatizmus jegyében született: az ideálistól elmozdul egy életszerű, komplex fordítási szituáció felé. Ezzel megtörténik az „eredeti szöveg” trónfosztása, helyére egyenrangú szövegek lépnek.

Zuzana Jettmarová „Kelet és Nyugat találkozása: a fordítás-szociológia mint fordítás-tudományi paradigma” című tanulmányában J. S. Holmes és A. Popovics, az egykori Nyugat és Kelet kiemelkedő teoretikusai, a fordítástevékenység társadalmi funkciórendszeréről vallott elveinek integrálására vállalkozik. Jettmarová megvilágítja, hogy a fordítás társadalmi szerepköre már korábbi szerzőknél is felvetődik, érdemben azonban Holmes és Popovics dolgozza ki a problémakört. Kettőjük korábbi szakmai kapcsolataival magyarázható, hogy a vizsgált kérdésben közeli nézeteket vallanak. Érdemük, hogy felfogásukban a korábbi nyelvi rendszerek és normák mellett megjelenik a fordító mint cselekvő szubjektum, a fordítás pedig mint társadalmi cselekmény. A fordítástudományban hangsúlyváltásra van szükség, hiszen itt nem a szövegeknek, hanem a fordítók gyakorlati tevékenységének van társadalmilag relevanciája. A fordításszociológia a fordítástudománynak olyan alkalmazott ágai között helyezkedik el, mint a fordítóképzés (módszerek, értékelési eljárások, tantervi

munkálatok), a fordítási eszközrendszer, fordításpolitikai és fordításkritika. Azzal foglalkozik, hogyan funkcionál a fordítás egy nyelvközösségben, miként hatol be a lefordított szöveg a céltársadalomba. A fordításszociológia feladatkörébe tartozik továbbá annak eldöntése is, mikor, milyen szövegek lefordítását igényli az adott társadalom.

Ieva Zauberga „A fordítási terminológia használatáról” ír tanulmányában. Tapasztalata szerint a hivatásos fordítók és tolmácsok fontos híd-szerepet játszanak a terminológia megújításában. A hivatalos (elméleti) terminológusok nem ritkán a nyelvészeti tételek uszályába kerülnek, nézeteik elmerevednek. Ugyancsak megfigyelhető, hogy a terminológusok gyakran elszigetelődnek egymástól. Gyakori eset, hogy a célnyelvben még nincs meg a szükséges szakkifejezés, az egyes terminusok ellentmondanak egymásnak, esetleg megváltoznak, de az is előfordul, hogy a szakemberek nem akarják őket használni. Ilyen esetekben a fordítók és tolmácsok új terminológiát alkotnak, amely kielégíti a felek igényeit. Különbség figyelhető meg azonban a fordítók és tolmácsok között is, mert tolmácsoláskor a terminushasználat kontextus-függőbb, míg fordításkor a hivatalos terminológia kerül előtérbe. Zauberga angol és lett nyelvi példákkal szemlélteti állításait, s a praktizáló szakemberek példája alapján konszenzust javasol a felek között. A továbbiakban tipologizálja a meglévő gyakorlat megfeleltetési szokásait. Az olvasó megállapíthatja: miként a magyarban, azonképp a lett fordításokban is hemzsegnek a direkt angol átvételek, kölcsönzések. A terminológusok természetesen óvatosabban bánnak a spontán kölcsönzésekkel, mint a gyakorló fordítók. A szerző bemutatja a kölcsönzés, transzkripció, tükörfordítás és „fél-tükörfordítás”, szóalkotás és kifejezés-alkotás tipológiáját, melyből látható, hogy a terminológia inkább a célnyelvi szóképzést frekvenciózza. A nyelvtudományi intézmények irányelvekben igyekeznek megfogalmazni a megfeleltetési normákat,

ilyen értelemben tehát a preskriptív elvnek kell érvényesülnie. Mint mindig, az a fő szabály, hogy a neologizmusok a lehetőségekhez mérten világosan fejezzék ki a szemantikai tartalmat, s ugyanakkor legyenek összhangban a lett nyelv szóképzési, szóhasználati szokásaival is.

„A fordítás gyakorlata a fordítóképzés kontextusában” című munkájában Donald Király visszaemlékezik Klaudy Kingának 1995-ben, egy nemzetközi konferencián tartott előadására, mely ugyancsak a gyakorlat-centrikus fordítóképzésnek szentelte figyelmét. Bevezetésében a hiteles elméleti megalapozásra ügyelve a holisztikus fordítói kompetenciára, a tanulói autonómiára, majd pedig az utóbbi idők kognitív nyelvészetének „szinergetikai” fejleményeire s a pedagógia tanulóközpontú kutatásaira hivatkozik. Ezt követően egy nemrég lefolytatott fordítás-pedagógiai esettanulmányt ismertet, mely a tanár-diák kooperációra építő fordítóképzésre irányítja a figyelmet, a fordítói kompetencia fejlesztését elősegítő képzés céljainak és módszereinek újragondolása szándékával. A cikkben ismertetett elvek és eljárások alapján Király úgy látja, a fordítóvá válás folyamatát valóban gazdagító új megközelítéseknek figyelembe kell venniük az interaktív tanulást, a komplex, életszerű szituációk kialakítását, a minőségelvű megfigyelésekre épülő esettanulmányok felhasználását, a fokozatosságra épülő munkát a fordítói autonómia és professzionálizmus kifejlésében.

A könyv második része a „Fordításelemzés” nevet viseli. A fejezet első, „Hermeneutika és fordítás-stilisztika” című tanulmányában Cs. Jónás Erzsébet a hermeneutikának a fordításelemzésben történő gyümölcsöző felhasználásáról ír. A hermeneutika, miként a szerző írja, megköveteli, hogy a kutató kilépjen a szövegből, mert annak tartalmát a szöveghatárok nem korlátozzák. „A szöveg üzenetének keresése közepette a hermeneutika, a szövegértelmezés módszere mint köztes tudomány fejlődik a történelem, irodalomtörténet, vallástörténet és kultúratörténet, lingvopoétika, szemiotika,

pragmalingvisztika, beszédaktus-elmélet határmezsgyéin” (p. 145). A fentiek szellemében vizsgálja Cs. Jónás Erzsébet Vlagyimir Viszockij „Nyet menyá – Ja pokinul Raszeju” című versét és annak két magyar fordítását, Ratkó József „Elhagytam Oroszont” (2000) és Dudás Sándor „Elhagytam Oroszországot” (2003) címmel. A tanulmány nagy figyelmet szentel a megértés, értelmezés, felhasználás hármasságnak. A szöveg (szerző, fordító) és az olvasó között dialógus folyik, mert „A szépirodalmi mű folyamatos párbeszédet folytat a befogadó-olvasóval. Ez a fordítási folyamat megkettőződik, hiszen a fordító maga is olvasó. Minden célszöveg végső befogadó-interpretátora maga az olvasó” (p. 151). A nagy kontextusban interakció zajlik a nyelvek, kultúrák, ideológiák, individuális stílusok között is. Párbeszédet folytat továbbá a régi és új fordítás is, hangsúlyozza a tanulmány szerzője.

Albert Sándor tanulmánya „A nonszensz sajátos típusa: tautológia a célszövegben” nevet viseli. A közlemény a filozófiai szövegek (esetünkben K. Marx és M. Heidegger szövegei) fordítása során keletkező tautológikus szerkezetekről szól. A jelenséget a nonszensz sajátos eseteként regisztráljuk. Olyan félrefordításokról van szó, amelyek a forrásszöveg nem egészen pontos értelmezése, avagy a fordító tévedése, figyelmetlensége folytán keletkeznek. A szerző példák elemzésével mutatja be a jelenséget, majd bizonyos következtetésekre jut a fenti klasszikusok szövegeinek felhasználásával. A tautológia keletkezésének okai közül az egyik, amikor a szerző a forrásnyelv lexikális készletéből, például szinonimáiból válogathat, míg a fordítónak a célnyelvben erre nem nyílik lehetősége, mert csak egyetlen lexémát használhat fel. Az okok egy másik típusa az, amikor a fordító valamely filozófiai kulcsfogalmat helytelenül értelmez, ami a fordítás során sajátos csapdahelyzetet idéz elő. A szerző hat nyelvet (angol, francia, magyar, német, olasz, orosz) von be vizsgálataiba.

Tanulmányában Sonja Tirkkonen-Kondit felteszi a kérdést: „Ritkábbak-e a specifikus

finn elemek a finn fordításokban?” Egy fordításból létrehozott, 6,5 millió szavas finn nyelvi korpusznak köszönhetően a kérdés megválaszolhatóvá válik. Idegen nyelvről finnre történt fordításokon a szerző statisztikai vizsgálatokat végzett arról, vajon ezekben a szövegekben milyen gyakoriságú a *kin* finn képző (pl. *todellakin* ’tényleg’, *varmaankin* ’bizonyára’, *pakostakin* ’elkerülhetetlenül’) eredeti finn korpuszal egybevetve. A *kin*, lévén a sajátos finn nyelvi valóságtagolás tipikus példája, az indoeurópai nyelvekben nem rendelkezik állandó formális ekvivalensekkel. Következésképpen idegen nyelvi megfeleltetése heterogén nyelvi eszközökkel történik. Idegen nyelvről finnre való fordításkor ez viszont oda vezet, hogy például az angol forrásszövegben nem található olyan nyelvi eszközt, fogódzót, amely a fordítót egyértelműen a *kin* használatára ösztönözné. A különböző műfajú szövegek statisztikai összegzése kimutatja, hogy az 1000 szóra eső gyakoriság az eredeti finn szövegekben 6,1, a fordításból származó szövegekben pedig mindössze 4,6. Az egyik részvizsgálatban, a gyermekirodalmi szövegekben azonban ez az arány 9,6:4,8! Az állandósult szerkezeteknél érdekes módon mindez fordítva alakul. Érzékeltesen kimutatható tehát, hogy a teljesen korrekt(nek nevezett) fordításokban is megfigyelhető a forrásnyelv valamilyen lenyomata, ami rokon vonásokat mutat az ún. „kvázi-helyesség” fogalmával. Újfént a korpusznyelvészet az, amely lehetőséget nyújt a statisztikai eszközökkel kimutatható interférenca-jelenségek vizsgálatára és a korrektebb fordítási eljárások kimunkálására.

Várad Tamás „NP modifikációs szerkezetek párhuzamos korpuszokban” című közleménye bemutatja, miként alkalmazhatók a párhuzamos szövegek angol és magyar NP modifikációs szerkezetek vizsgálatára. A kutatás a lexikális és mondattani ekvivalencia szintjén történik. Várad feltevése, hogy a fordítás olyan eszköz, amelynek segítségével minden károsodás nélkül követhető és elemezhető az eredeti szöveg. Egy makro-

korpuszon végzett statisztikai elemzés kimutatta: annak ellenére, hogy belső struktúrájuk markánsan eltér, a nagykiterjedésű NP szerkezetek alkalmasabbak az összehasonlításra, mint a szófajokra (pl. melléknév) vagy lexikális anyagra épülő analízis. A vizsgálat fókuszában egyrészt az A + N szerkezettől eltérő esetek, másrészt az angol N + PP szerkezetek magyar ekvivalensei állnak. Az eredmények alkalmasnak bizonyulnak arra, hogy kimutassák, milyen kritériumok alapján különböztethető meg a valódi explikáció a grammatikai hasznosság eseteitől. Ez a fordítási explicitálás vizsgálatának újabb aspektusait nyithatja meg. A melléknév + főnév szó szerkezetek jellegzetes viszonya is jól mutatja, hogyan kell a fordítónak explikálni úgy, hogy eközben ne sérüljön a célnyelvi úzus. Kis mutatóanyag a szerző példaanyagából (zárójelek, kiemelés – tölem, L. E.): *the doubtful date* [ø] *on the page – papíron álló kétes dátum*, *the page* [ø] *in front of him – az előtte fekvő könyvoldal*, *the dark haired girl* [ø] *behind him – a mögötte ülő fekete hajú lány*. Sokatmondó a fordítástudomány számára, hogy a legmagasabb szintű NP-k között figyelhető meg a legszorosabb strukturális-szemantikai korreláció, míg ettől „lefelé” haladva, a korreláció szintje csökkenő tendenciát mutat. A lexikális elemek legeredményesebb egybevetése pedig morféma szinten történik, állapítja meg a tanulmány szerzője.

Kötetzáró tanulmányában Prószék Gábor „A gépi fordítás és a »szabálytól-szabályig« hipotézis” tapasztalatairól számol be az olvasónak. Ezen hipotézis szerint a szövegen belül minden szintaktikai szabály megfelel valamely szemantikai szabálynak. A fordítástudomány még sokat profitálhat a szerzőnek abból a megállapításából, amely szerint a gépi fordítás számára alkalmas módszer, ha a fenti kiinduló képletből a szemantikát felcseréljük magával a fordítással (figyelemre méltó, hogy korpusz vizsgálatában a fordítást Várad Tamás is hasznos eszköznek találta). A „szintaxis-fordítás” pár végül is olyan reprezentáció, ahol a minta egyaránt állhat szabály

és lexikális egység helyett. A valóságban azonban valamely összetett szerkezet jelenléte nem vezethető le mindig a részelemek jelentéséből; ezért jobb, ha szerkezet nélküli egységként kezeljük. Az ilyen ambivalens szerkezetek mindig az idiomatizáltság valamely fokán állnak. Ha ötvözzük egymással a példa-alapú és szabály-alapú fordítást, mondja a szerző, ezzel egy új paradigmához, a minta-alapú paradigmához jutunk. A *MetaMorpho* nevű, többszörösen innovatív rendszer ezen az elven alapul, ugyanis mintákba rendezi a lexikális és strukturális információt. Mint mindig, itt is az idiómák adják a megfeleltetés nehezebb eseteit, az idiomatikus kifejezéseket leíró minták ezért hosszabbak, mint a lexikális egységek reprezentációi. A *MetaMorpho* rendszer további innovációja, hogy a forrásnyelvi analízist és a célnyelvi interpretációt egyetlen feladatként kezeli. Nagy jövő áll előtte, ez már a jelenben is mutatkozik.

Elmondható, hogy az emlékkönyvben bemutatott kutatások a fordítás tudományos státuszának megszilárdítását eredményezhetik. Valamennyien, még ha indirekt módon is, a nyelvtudományi alapokon végzett kutatások hasznát, további szükségességét bizonyítják. Egyidejűleg újabb kihívásokra is felhívják a nyelvészek figyelmét. A szerzők törekvése hasznos és időszerű. Többen a formálódó szakterminológia zavarait igyekeznek elhárítani, illetve új, az eddiginél jobb terminológiát kívánnak létrehozni. Mások kutatásaik révén eredményesen számolják fel a fordítás-tudományban eddig fellelhető hipotéziseket, törvényszerűségekké formálva azokat. A tanulmánykötetben markáns „rámozdulás” figyelhető meg a globalizáció által gerjesztett új, az eddiginél nagyobb kutatói pragmatizmust igénylő kihívásokra is.

Lendvai Endre

Csaba Földes

Kontaktdeutsch. Zur Theorie eines Varietätentyps unter transkulturellen Bedingungen von Mehrsprachigkeit
[Német nyelv érintkezésben. A többnyelvűség körülményei közötti nyelvi változatok tipológiájának elmélete]
Narr: Tübingen, 2005. 399 p.

A német–magyar nyelvi kontaktusok kutatása a 90-es évek második felében kezdődött. A kutatások középpontjában a magyarnak – mint többségi nyelvnek – a németre mint a hazánkban élő legnagyobb létszámú nemzeti kisebbség nyelvére gyakorolt hatása áll. A magyarországi németek nyelvhasználatának vizsgálatával foglalkozó korábbi kutatások főként a nyelvjárási sajátosságokra korlátozódtak: Hutterer Miklósnak „Sprachinseln in Mittel- und Westungarn und in der Schwäbischen Türkei” (in: *Aufsätze zur deutschen Dialektologie*. Tankönyvkiadó: Bp., 1991. pp. 281–284) című művében. A magyar nyelv (nyelvi és kulturális) hatásainak vizsgálata nem képezte tárgyát ezeknek a kutatásoknak. Ezért tekinthetjük a *Kontaktdeutsch* című monográfiát a német–magyar nyelvi és kulturális kontaktusokról szóló új kutatásnak.

A szerző a következő feltevésekre alapozza kutatásait. A német nem egységes nyelv, hanem regionális nyelvváltozatokra tagolódik. A befogadó nyelvben regionálisan jellemző kontaktusjelenségekkel találkozhatunk, melyekből következtethetünk a két- és többnyelvűek nyelvi produkciójára.

Földes műve elsődleges kutatásnak tekinthető, amelynek alapját empirikus úton gyűjtött adatok képezik, és célja, hogy bemutassa a magyar nyelvnek a német nyelven belüli kontaktushatásait, leírja a kontaktushatások által erőteljesen befolyásolt nyelvváltozat sajátosságait. További célként tűzte ki a szerző, hogy az összegyűjtött empirikus anyag segítségével bemutassa a két- és többnyelvű magyarországi németek szóbeli nyelvi és diskurzus tulajdonságait, és általános következtetéseket